

BADIIY ASARLARNI O'RGANISHDA MODULLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

O'g'iloy Esonaliyeva Xusan qizi

Farg'ona davlat universiteti

1-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqola badiiy asarlarni o'rganishda modulli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish bolalarda badiiy adabiyot orqali nutqni o'zlashtirish haqida yozilgan.

Kalit so'zlar: badiiy adabiyot, nutq, bola, janr, modul, texnologiya.

Kirish (Introduction). Biz bilamizki, o'quvchilarni badiiy adabiyotga muhabbat ruhida ta'rbiyalash uchun ularni boshlang'ich sinf yoshidanoq bunga tayyorlash zarur. Boshlang'ich sinflar o'qish darslarini tashkil etish amaliyotida yetakchilik qiluvchi ta'lim texnologiyalaridan asosiysi o'qituvchi va o'quvchining birgalikdagi faoliyatiga tayangan hamkorlik texnologiyasidir. Ta'limning har qanday bosqichida, u boshlang'ich sinflarda bo'ladimi, yuqori yoki oliy maktabda bo'ladimi, o'qituvchi bilan ta'lim oluvchi orasidagi munosabatni tashkil etish muammosi barcha davrlarda ham o'ta dolzarb masalalardan biri bo'lib kelgan.

Mazkur munosabatlarni hamkorlik darajasiga ko'tarishning nazariy asoslari dunyo miqyosida pedagogik sinergetika doirasida tadqiq etiladi. Bu ta'lim beruvchi uchun ham, ta'lim oluvchi uchun ham o'z faoliyatini mustaqil tarzda tashkil etishga oid nazariy yondashuv bo'lib, o'qituvchi-o'quvchi munosabatlarini davr talablari darajasida to'g'ri tashkil etish bilan bog'liq yangicha dunyoqarashdir. Sinergetika (yunoncha sunergeia - hamkorlik, hamjihatlik) - tizimlarning o'z-o'zini mustaqil tarzda tashkil etish nazariyasi, o'zini o'zi boshqarish, dunyoviy hodisalarni yangicha izohlash, tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy murakkab tizimli jarayonlarning tabiatini mustaqil tarzda bilishga qaratilgan ilmiy yo'nalish, tafakkur usulidir. Pedagogik sinergetika, ya'ni ta'lim jarayonidagi o'zaro hamkorlik ilmiy yo'nalish sifatida o'tgan asrning 60-70-yillarida shakllangan. XXI asrdagi pedagogik sinergetikani esa ta'lim-tarbiya jarayonining sub'yektlari (o'qituvchi va o'quvchi) hamkorligini anglashga ko'maklashadigan nazariy-amaliy yondashuv sifatida talqin etishimiz ham o'rindir.

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning badiiy asar o'qish faoliyatini pedagogik tashkil etish, ular ongida badiiy asarlarga ongli munosabatda bo'lishlarini nazoratga olishda pedagogdan bugungi kunda an'anaviy o'qitish texnologiyalaridan voz kechilib, yangicha samarali texnologiyalardan foydalanib o'qitishni talab etmoqda. Boshlang'ich sinf o'qish darslaridayoq berilayotgan kichik hikoya janridagi asarlarni yangicha o'qitish texnologiyalaridan foydalanib o'qitish ta'lim mazmunini o'zgartirishni talab qilmoqda, balki texnologiyalarni uning shakllari, metodlarini takomillashtirish, ayni zamonda o'qituvchi faoliyatini tubdan yangilashni taqozo etmoqda.

Bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilarining har tomonlama bilimli bo'lishida o'qituvchilar zimmasiga ulkan ma'suliyat yuklanganligi barchamizga ma'lum. Ta'lim jarayoni samaradorligini oshirish, dars o'tish jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalardan unumli foydalana olish, o'qitishning interfaol metodlarini o'zlashtirib borish hamda ulardan o'quv-tarbiya berish vaqtida samarali foydalana bilish vazifalarini mana shunday ma'suliyatlar zimmasiga kiritishimiz mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Boshlang'ich sinflar adabiy ta'limi jarayonida o'quvchilarni badiiy asar matni bilan tanishtirganda har bir timsolga uning xarakter xususiyatidan kelib chiqqan holda ovoz tanlash muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur masalni o'qib berish uchun ham o'qituvchi toshbaqaning ovozi og'ir-bosiq, salobatli chiqishini, chayonning esa yengil, qalbaki ohangda gapirishini ta'minlashni avval dan mashq qilishi kerak bo'ladi. O'quvchilarga ikki og'iz masallarga xos bo'lgan xususiyatlar haqida qisqacha ma'lumot ham beriladi: Masal (arabcha - namuna, misol) - didaktik adabiyot janri. Ta'limiy xarakterdagi, aksariyat kichik she'riy, ba'zan nasriy shakldagi asar. Masalda insonga xos xususiyatlar, jamiyatga xos ijtimoiy hodisalar, munosabatlar qushlar, hayvonlar orasidagi munosabatlar va tabiat hodisalari vositasida aks ettiriladi. Mazmuni majoz asosiga quriladi, komiklik va kinoyaning, ijtimoiy tanqid motivlarining ustunligi masalga hajviy ruh bag'ishlaydi. Masalning hikoya qismi hayvonlar haqidagi

ertaklar, novella yoki latifalarga yaqin bo‘lib, xotimasi, ta’limiy xulosasi maqol, hikmatli so‘z va iboralar tarzida bo‘ladi. Masal materiallari aksariyat ertak, novella, latifa va boshqalarda ham qo‘llanilishi mumkin. Ramzli hikoyadan farqli ravishda masalning o‘z an’anaviy obrazlar va motivlar doirasi mavjud bo‘ladi (hayvonlar, o‘simliklar, qushlar, muayyan tizimdagi odamlar va hokazo). Masal janri unsurlari juda qadimdan ma’lum. Uning namunalari "Kalila va Dimna" (Panchatantra, 3 asr) tarkibida uchraydi. Masallar Fariddin Attor, Rumi, Navoiy asarlarida tamsil uchun ishlatilgan. Gulxaniy "Zarbulmasal" asarida masaldan mohirlik bilan foydalangan. Qadimgi yunon adabiyotida Ezop (milodiy 6 - 5 asrlar), Rim adabiyotida Fedr (miloddan avvalgi 1 asr), fransuz adabiyotida Lafonten (17 asr), rus adabiyotida I. A. Krilov bu janrning yetuk namoyandalari sifatida shuhrat qozonganlar. Rus adabiyotida D. Bedniy, S. Marshak, S. Mixalkov masalning ajoyib namunalari yaratdilar. O‘zbek adabiyotida Hamza Hakimzoda Niyoziy, S. Abduqahhor, O. Qo‘chqorbekov, Y. Qurbonov va boshqalar masal janrini rivojlantirdilar³⁴. Shundan so‘ng yuqoridagi modul ekranga tushiriladi.

O‘quvchilar bilan birgalikda masaldagi yetakchi fikr aniqlab olinadi: "O‘ylab ko‘ringlar-chi, masal nima haqida ekan?" Bolalar asarning do‘stlik va do‘st tanlash haqida ekanini aytadilar, albatta. So‘ngra o‘qituvchi toshbaqa va chayon timsolida odamlarga xos bo‘lgan xususiyatlar aks ettirilganini bayon qiladi. Har bir odamning o‘ziga xos fazilatlar va illatlari mavjudligini, oqil odam hamisha mukammallik sari intilishi lozimligini, bu masal ham o‘z mazmuni bilan shu maqsadga xizmat qilishini aytib o‘tadi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Boshlang‘ich ta’lim sohasini tubdan isloh qilish, o‘quvchi yoshlarni kichik yoshdanoq mustaqil fikrlashga, yaratuvchanlikka o‘rgatish kabi ko‘plab shart-sharoitlarni yaratib berish o‘qituvchi shaxsidan zamonaviy o‘qitish usul va metodlarini bilishni hamda ularni amaliy jarayonda qo‘llay olishni talab qiladi.

Boshlang‘ich sinflar adabiy ta’limida o‘quvchilar ma’naviy kamolotini taminlashga xizmat qiladigan texnologiyalar orasida modulli ta’lim texnologiyasi ham o‘z samaradorligi bilan alohida ajralib turadi. Modul lotincha modulus so‘zidan olingan bo‘lib, qism, bo‘lak, blok ma’nolarini anglatadi 26 va u biror mavzuni ozlashtirishda undagi yetakchi qarashlarni alohida tarkibiy bo‘laklarga ajratib o‘rganishni nazarda tutadi. Modulli ta’lim dars jarayonini tashkil etishdagi eng kichik ishlaridan tortib ularning turli miqdordagi to‘plamlarini ham qamrab oladi. Bunda eng kichik faoliyat turi eng kichik modul sanalib, boshqalari qancha modulni qamrab olishiga qarab o‘ziga mos darajadagi modullar tizimini tashkil etadi. "Umumiy pedagogika" kursidan mazkur yo‘nalishda o‘zlashtirilgan bilimlarni eslatib shuni aytish mumkin, modul ma’lum pedagogik texnologiyani tashkil etuvchi, uning tarkibiy bo‘laklarini ifodalovchi tushunchadir. Bunday bo‘laklar kichik modul, birlamchi modul, modullar to‘plami, modullar darajasi va modullar majmuyi kabi turlardan iborat bo‘ladi. Modullar o‘z ko‘lamiga ko‘ra mayda, o‘rtacha va yirik bo‘lishi ham mumkin.

Modulli ta’lim texnologiyasi tushunchasiga dunyo va milliy pedagogika ilmidagi turli mutaxassislar o‘z tadqiqotlari maqsadidan kelib chiqqan holda turfa ta’riflar berishgan: Modul - o‘quv materialining o‘quvchi bilim va ko‘nikmalarini nazorat qiluvchi mantiqiy tugallangan bir qismi.¹ Modul - bilimlarni nazorat qilish bilan hamohanglashgan, qandaydir mantiqiy yaxlitlik va tugallanganlikka ega, mantiqiy belgilangan qism. Modul deganda, ma’lum o‘quv predmeti bo‘yicha aniq maqsadni ko‘zda tutib, ob‘yektlarning muhim jihatlari mantiqan tugal va mukammal holda yorituvchi, o‘quv materialining didaktik birligini tushunamiz. Modulli ta’lim - bu bilimlarni nazorat qilish bilan hamohanglashgan, mantiqiy yaxlitlik va tugallanganlikka ega o‘quv axborotidagi mantiqiy belgilangan qism. Ta’limiy modul - unga tegishli metodik materiallar bilan birgalikdagi o‘quv kursining mazmunli qismi. Modulli o‘qitish nazariyasida modul tushunchasi bir tizimning aniq funksional vazifani bajaradigan mustaqil qismini anglatadi. O‘quv moduli - har bir o‘quv topshirig‘ining bajarilish vaqti, uning nazorati va natijalarini tekshiruv usullari, o‘quv materiallari (paragraf, mavzu, bo‘lim, fan, integrallashgan kurs)ni o‘rganish bo‘yicha ko‘rsatmalarni qamrab oladi va hokazo.

Modulli o‘qitishning mohiyati shundan iboratki, ta’lim oluvchi o‘ziga taqdim etilgan individual o‘quv dasturi asosida mustaqil ishlaydi. Bu o‘quv dasturida harakatlar rejasi, axborotlar bloki, o‘qitish natijalariga erishish bo‘yicha metodik tavsiyanomalar bo‘lishi kerak. O‘qituvchi bu sharoitda kuzatish, maslahat berish, axborotlarni o‘zlashtirishda o‘quvchining harakatlarini muvofiqlashtirish singari vazifalarni bajaradi. Modulli

¹<https://ru.wikipedia.org>

ta'limda eng kichik bo'lak ham mazkur texnologiyaning o'ziga xos qismi bo'lib, bunday kichik modullar zimmasiga ham o'ziga yarasha "yuk" oriladi. Bunday modullar to'plami o'qitish jarayonining sifati va samarasini ta'minlashga xizmat qiladi. Modullarning o'zgaruvchan, tinimsiz yangilanib turadigan tabiati tufayli ulardan dinamik ravishda foydalaniladi. Modulli o'qitish – tartibli o'qitish demakdir. Modulli ta'lim texnologiyasidan bitta o'quv mashg'uloti doirasida, o'quv predmetining biror mavzusi yoki biror bo'limi darajasida, ba'zan esa o'quv fanining yirik tarkibiy qismida, ya'ni bloklar tarzida ham foydalanish mumkin.² Oliy ta'limda bir necha turdosh o'quv fanlarining tarkibiy bo'laklarini hamda ayrim fanlarni o'qitish texnologiyasini tashkil qiluvchi modullar – bloklar tarzida o'qitish keng yo'lga qo'yilgan. o'quv rejasi va dasturlarning tarkibiy bo'laklarini hamda ularning bajarilishini ta'minlaydigan texnologiyaga xizmat qiluvchi modullar ham mavjud. Ta'lim usullari, metodlari va vositalari uchun qo'llaniladigan modullar ham yaratilmoqda. Modullar, birinchi navbatda, ta'lim mazmuniga daxldor tushuncha, qoida, nazariya va qonunlar hamda ular orasidagi umumiy bog'lanishni ifodalovchi qonuniyatlarni tushuntirishga samarali xizmat qiladi. Bilim oluvchilarning o'quv-biluv faoliyatida ularning o'zlashtirish darajasini nazorat qilishda ham modullardan foydalanish mumkin.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Boshlang'ich o'qish darslarida badiiy adabiyot ustida ishlashdan ko'zlangan bosh maqsad ham badiiy adabiyotning jamiyatda tutgan o'rni, vazifasi bilan belgilanadi. Badiiy adabiyotni bolalarga o'rgatishda ularning yosh xususiyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda barcha asar va hikoyalarni ularga tushuntirishda yangicha ta'lim texnologiyalaridan foydalanib o'qitish samarali daraja bo'lgani uchun undan foydalanish zarur.

O'qish fani o'quvchi yoshlarni fikr bayon qilish orqali uni uqib borish hamda idrok qilish faoliyatiga tayyorlab boradi. Inson fikrini bayon qilishi til va nutq vositasida yuzaga chiqadi, shu tufayli har bir inson badiiy adabiyotdan tildan foydalanishni bilishi lozim.

Badiiy adabiyotni o'rganishni modulli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish o'qish darslarida amalga oshirilib o'quvchilar bilan individual ishlashga ularga alohida e'tibor berishini taqazo etadi. Badiiy adabiyotda lug'at ustida ishlash boshlang'ich sinf o'quvchilarini so'zni tushunishga o'rgatishdagi asosiy tayanch manbasi hisoblanadi. Bolaning lug'at boyligi yetarli darajada bo'lmas ekan, unga hech qanday grammatik bilim berib bo'lmaydi. Shuning uchun badiiy adabiyotni o'rganishda bolalarga tushunarsiz bo'lgan so'zlar ustida ishlashga ham e'tiborni qaratish lozim.

Boshlang'ich sinflar uchun mo'ljallangan o'qish kitobi bolalarning tafakkur qilish faoliyatlarini kengaytirishga, ularda erkin hamda obrazli fikrlay olish, o'z fikrini og'zaki hamda yozma ravishda bayon qila olishga, jamiyat a'zolari bilan erkin muloqotda bo'la olish ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga qaratilgandir. Shu boisdan, darsliklarda berilgan matnlar ustida ishlash jarayonida o'quvchilar uchun ma'nosi notanish bo'lgan so'zlar bilan alohida tanishish, ular ma'nosini lug'atdan foydalangan holda o'zlashtirib borishga o'rgatish lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G'ulomov A. Ona tili darslarida o'quvchilarning o'quv-biluv faoliyatini aktivlashtirish. -T.: "O'qituvchi". 1987.
2. Umarova M., Hamraqulova X., Tojiboyeva R. O'qish kitobi (3- sinf uchun darslik). —T.: "O'qituvchi". 2016. -217 b.
3. Matjonov S., Shojalilov A., G'ulomova X., Dolimov Z. O'qish kitobi (4-sinf uchun darslik). - T.: "Yangiyo'l poligraf s em s", 2017. -216 b .
4. Gkafforova T.. G'uloinova X. 1-sinfda o'qish darslari. -T.: "Sharq \ 2013. - 126b.
5. Husanboyeva Q. Tahlil - adabiyotni anglash vo'li. - T.: "Muharrir. 2013.-432 b
6. Кахлжккоиа -V C.. Модилли талим технологияси ва унинг узига хосликклари
7. <https://ru.wikipedia.org>

² Кахлжккоиа -V C.. Модилли талим технологияси ва унинг узига хосликклари